

# «Klosteret» i Halden Fengsel – noe for seg selv\*

Av Inger Marie Fridhov,  
Kriminalomsorgens høgskole og utdanningscenter<sup>1</sup>

## Abstract

*This article examines the introduction of «monastic» practices at Halden, a high-security prison in Norway. Each year, prisoners at Halden are offered a 21-day, contemplative retreat based on Christian rituals. No special beliefs or religious membership are required for participation. One might wonder why inmates in a high-security prison would choose to subject themselves to even more restrictions. And what outcomes might this practice produce? Documentation from the six retreats that have taken place since 2013 is rather minimal. Most of what we have are qualitative reflections from magazines and papers, as well as a few reports. All of these sources are very positive and enthusiastic. Some prisoners report having gotten a new life and new hope. Since very few of the participants have been released, it is not yet known whether the program helps to reduce recidivism. What we do know is that the participants report getting a better life in the here and now. If a new life and new hope are achieved, the participants will probably also benefit from it in the future.*

## Innledning

Det er ikke ofte begeistring å spore når det er snakk om straff og fengsel. Men i senere år har man kunnet oppleve nettopp det i forbindelse med omtalen av «klosteret»<sup>2</sup> i Halden fengsel. Men hvem er begeistret og hva er det som forårsaker en slik reaksjon? Hvordan kan vi plassere «klosteret» i forhold til vanlige fengselstilbud? Er det bare en ny variant av utallige, forbedrings-, behandlings- og rehabiliterings-tiltak? Et program? Eller – er det en tilbakevending til tiden da kirken «løp fengslets ærend» og religion og straff var to sider av samme sak? Og hva er det særegne ved dette tiltaket som frister så mange til å delta? Kan det, bidra til å forskjønne fengselsvirkeligheten i negativ forstand?

De rapportene og den dokumentasjonen jeg bruker for å beskrive dette, er i hovedsak basert på utsagn fra deltakere på fire retreatter som har vært holdt fra

\* Title in English: *The Monastery at Halden Prison: Something for Oneself.*

2013 til 2016 med til sammen 23 deltakere. Av disse intervjuet Finn og Lunde (2014) de 6 første deltakerne fra 2013, mens Engedal (2016) intervjuet 8 fra 2014 og 15. Nyhus (2015) som var en av to retreatledere de fire første årene, baserer seg i en dokumentarbok på samtaler med 11 deltakere underveis i retreatene. I tillegg kommer uttalelser fra enkeltpersoner i presse og tidsskrifter.

## 1. Klosteret i Halden fengsel

Det er ikke noe nytt å trekke seg tilbake fra verdens uro, alene eller kollektivt, for å finne ro, seg selv og/eller Gud. Det kalles ofte retreat – tilbaketrekking, eller kloster hvis tidshorizonten utvides og oppholdet blir permanent. Til alle tider og i alle religioner har mennesker valgt denne livsformen for kortere eller lengre tid. Med New Age, nyliberalismen og selvutviklingsindustrien kom en ny bølge med retreataktivitet også til Vesten. Tilbud om døgnkontinuerlig retreat eller kloster i fengsel, er et nyere fenomen, men det har vært praktisert både i Østen, Europa og USA. (Nordstrøm 2007 s 33). Til Norge kom idéen fra Sverige.

Rent ytre er klosteret i Halden fengsel en avdeling innenfor muren i et frittliggende bygg. I 21 dager hver sommer er avdelingen ominnredet til klostervirksomhet for 6-7 innsatte. Fellesrommet er med enkle midler gjort om til kirke. Estetikk er vektlagt og levende lys, som ellers er forbudt i fengslet, brukes mye. Deltakerne har direkte adgang til en egen luftegård – eller klosterhage. De har vanlige celler og vanlig innlåsing fra kl 2000 til 0800. Fire betjenter tjenestegjør i turnus. Sikkerheten er synlig.

Innholdsmessig er klosteret en retreat, lagt opp etter mønster av katolikken Ignatius av Loyolas (1491-1556)<sup>3</sup> «Åndelige øvelser» – med de tilpasninger 500 år og nordisk, Luthersk/reformerte kirkelandskap tilsier. Retreaten har to hovedelementer. Det ene er å *avstå fra* noe: deltakerne avstår i 21 dager fra kontakt med utenverdenen, besøk, radio, TV, aviser, telefon og samtale med andre deltakere. Det andre er å *kople på* noe: tause måltider, eventuelt med klassisk musikk, tidebønner, tekstlesing, meditasjoner og symbolhandlinger, for eksempel lystenning og fotvasking, og daglig messe med communion (altergang). Stillheten og fraværet av samtale deltakerne imellom, er et hovedelement. Men tausheten er ikke total. I løpet av de tre ukene blir det holdt to allmøter. Da gjøres status opp for hvordan folk har det og felles utfordringer blir drøftet før deltakerne igjen går inn i tausheten. Det er også innlagt to fridager, hvor deltakerne fremdeles er innenfor klosterveggene, men uten felles program, bortsett fra måltidene.

For at deltakerne ikke helt skal bli overlatt til seg selv, har de daglig en halv times veiledning med en av lederne. Som del av et startritual får de en bok å notere sine refleksjoner i. Veiledningen baseres på det de har skrevet. Morgen og

kveld gir alle hverandre en klem, står rundt lysgloben og holder hverandre i hendene. En tidligere deltaker er «klostervert» med praktiske oppgaver i gjennomføringen. Bortsett fra veiledning, deltar han i alt som skjer. I den grad deltakere, betjenter og ledere til- og omtaler hverandre, brukes fornavn, alternativt bror eller brødre.

Programmet er i sin grunnform likt hver dag. Den Ignatianske pedagogikken inkluderer bruk av farger. I løpet av de tre ukene retreaten varer, arbeides det med tekster og temaer som symboliseres av de fire fargene: hvitt for tilgivelse og en ny start, sort for ondskap, skyld, synd og død, rødt for godhet og kjærlighet og blått for håp. Kirketekstilene skiftes i tråd med dette. Deltakere og ledere bærer T-skjorter i de samme fargene.

Retreaten har to ledere, begge fengselsprester i Halden fengsel. Den ene ansatt av Frelsesarméen, den andre av Den norske kirke Sammen med en tredje fengselsprest utgjør de et inntakspanel. Alle innsatte som ønsker det, kan delta, uansett religiøs bakgrunn eller tro. Det presiseres i introduksjonsprogrammet at deltakerne kan tro på hvilken gud de vil. Men det legges ikke skjul på at opplegget i alt vesentlig er kristent både i form og innhold. (Skartveit 2018 s 10) Det er Bibels tekster som brukes – ikke Koranens eller andre hellige skrifter. Likevel har både agnostikere, kristne, muslimer, buddhister, ortodokse, og katolikker deltatt. (Engedal 2015 s 16) Dette understreker høyden under taket i tiltaket. Det rapporteres ikke om spissfindige, religiøse eller teologiske diskusjoner. Uansett hvem prestene mener bør delta – alle skal sikkerhetsklareres –fengselsmyndighetene har siste ord. Dette er et dilemma klosteret har til felles med andre importerte tjenester som helse og skole.

Å velge tre uker i klosteret er frivillig. Det informeres i forkant svært nøyaktig over tid om hva det går ut på. Deltakerne velger en «hel pakke»: Innholdet og ritualene er udiskutable. En deltar eller en deltar ikke, men deltakelse i communio-ner er frivillig.

## **2. Klosteret – hva slags tiltak?**

Organisatorisk er klosteret en importert tjeneste<sup>4</sup> som Kirken driver sammen med Frelsesarméen. Administrativt er fengslet representert i en felles styringsgruppe. Faglig og innholdsmessig er klosteret en del av fengselsprestenes arbeid og uavhengig av fengslet. Kirken og klosteret har sin ordinære rapporteringslinje til Bispedømmet og Den Norske Kirke. Slik sett er klosterets hovedansvarlig en integrert del av det å være kirke for mennesker, som ellers i samfunnet, basert på § 2 i Grunnloven og retten til fri religionsutøvelse. Oppdraget er, kort sagt: «å forkynne ordet og sakramentene», dåp og nattverd. Men konteksten, fengslet, er spesiell.

Virkemidlene som tas i bruk i klosteret er også spesielle i forhold til det vanlige religiøse tilbudet i fengslet. Kriminalomsorgen er, ifølge Straffegjennomføringsloven §§ 4 og 41, pliktig til å «legge til rette» for kirken på samme måte som for skole-, bibliotek- og helsetjeneste. Organisatorisk kan klosteret derfor betraktes som et hvilket som helst velferds- eller kulturtilbud som har sin forankring ute i samfunnet, ikke i kriminalomsorgen.

Som importert tjeneste er klosteret også vesensforskjellig fra program. I norsk kriminalomsorg har det vært viktig å poengtere at programvirksomheten er fengslets egen virksomhet, drevet av fengselspersonale, ikke importerte fagfolk. Dette innebærer en viktig forskjell på programvirksomheten og klosteret: hvem som «eier» og driver det. Program er noe bra, sier en av deltakere som har vært i klosteret, men det er fremdeles fengsel. Han opplevde retreaten som et frikvarter fra «fengslets schizofreni»: straff og rehabilitering. I retreaten skulle han verken straffes eller rehabiliteres, opplevde han. (Finn & Lunde s 9) Med det utsagnet er han på linje med klosterledelsens intensjon om at deltakerne skal få oppleve seg som subjekt i eget liv og prosess, ikke objekter for straffegjennomføring eller forbedring. Det følger heller ingen ekstra goder med klosteret som det i noen tilfeller gjør med deltakelse i program, for eksempel ekstra permisjonsdøgn. Retreaten defineres som et gode i seg selv. Tidsforløpet er en annen vesentlig forskjell. Fra å møte ukentlig eller oftere til programopplegg, er klosteret en atskilt, døgnkontinuerlig virksomhet i tre uker. Lukket, med full ytre sikkerhet, men basert på full tillit innenfor veggene. (Nyhus s 175)

I alt vesentlig er dette en rent ytre beskrivelse av hva som skjer i klosteret i Halden fengsel. Det deltakerne opplever som sant og viktig for seg, kommer jeg til senere. Men først noe om mulige måter å forstå fenomenet kloster i fengsel på.

### **3. To forståelsesmåter**

#### *3.1. Total institusjon i total institusjon*

En måte å nærme seg klosteret i Halden fengsel på, er å gå via Goffman (1961) og hans beskrivelse av «totale institusjoner», noe han anså både fengsler og klostre for å være. I denne artikkelen er det altså snakk om noe helt spesielt: et kloster inne i et fengsel. Goffmans analyse har vært kritisert for å være utdatert, men for mitt formål her er beskrivelsen dekkende. I Halden, et høysikkerhetsfengsel, oppholder fangene seg døgnkontinuerlig. De tilbringer daglig tilnærmet all sin tid her – arbeid søvn og fritid, som jo var Goffmans hovedkriterium for å kalle fengslet for «total institusjon».

Goffmans andre begrep som er relevant i forbindelse med klosteret i Halden, er «mortifikasjonsprosessen» eller dødsprosessen: at fangene blir fratatt sin sivile

identitet i form av råderett over eget liv og valg. Klær, eiendeler og navn blir byttet ut med et nummer og identitet som fange. Goffmans observasjoner bekreftes kontinuerlig av fanger som har erfart fengsel. En norsk langtidsfange beskrev det slik: «Å fengsles er som å dø levende». Han uttrykte også hvor nedverdiggende han opplevde det å være fengslet: «Å fengsles er å kastes ut i en ond verden hvor krenkelser er dagligdags. Hvor disiplinering og undertrykkelse er normen...» (Ribe, Vårt Land, Verdidebatt, 20.06.2018) Selv om ikke hans opplevelse er *hele* sannheten om det å sitte i fengsel, sier det noe om hvordan det noen ganger blir opplevd.

Inspirert av Goffman kalte Nordstrøm sin avhandling om Klostervirksomheten i Sverige fra 2007, «Bakom dubbla murar». Det er en sosiologisk undersøkelse av klostervirksomheten på Kumla. Nordstrøms poeng er at klosteret er en ny, total institusjon i den totale institusjonen fengslet allerede er. En anstalt, men to systemer. Slik er det også i Norge. Det er den virkeligheten deltakerne må forholde seg til: Først fengselsmuren, så klostermuren. Klosteret er avgrenset fra resten av fengslet ved fysisk å være en egen avdeling. Men klostermuren er ikke først og fremst fysisk, i form av en egen avdeling, men psykisk og ikke-materiell, eller åndelig. Klosteravdelingen har sine egne regler som på enkelte punkt er strengere enn i fengslet for øvrig.

Mens Goffmans mortifikasjon var sosial, kan hensikten med klosteroppholdet sies å være en individuell og åndelig «mortifikasjon». Der er det gamle livet, identiteten som kriminell og fange som skal legges vekk. Men, mens mortifikasjonen i fengslet er påtvunget og ufrivillig, er mortifikasjonen i klosteret frivillig og ønsket, men likevel ubehagelig og smertefull. Dette er i tråd med at det å leve i kloster alltid har hatt et element av selvpining ved seg. Et sentralt bibelord her er: «Uten at hvetekornet faller i jorden og dør, blir det bare dette ene korn ...» Johannes evangelium 12,24, og: «Den som vil berge sitt liv skal miste det ...», Matteus evangelium 16,25.

Hele den Ignatianske pedagogikken er innrettet på mortifikasjon, det vil si at gamle tankebaner, holdninger og handlemåter skal legges av, inkludert en kriminell identitet. Stillheten, tidebønnene, tekstene, fargene, meditasjonen og oppgavene de får: alt sikter mot å gi deltakeren hjelp og ikke minst mot til selverkjennelse og oppgjør. Men det stopper ikke der. Det legges opp til en påfølgende livsprosess. Selverkjennelse er i dagligtale ofte ensbetydende med at en person erkjenner sine dårlige sider og handlinger. Det er bare én side av saken i klosteret. Vel så viktig er det at deltakerne får øye på og oppvurderer sitt grunnleggende menneskeverd, sine gode sider, ferdigheter og styrke. På den måten kan de gå inn i en ny livsprosess og en ny positiv identitet. (Skartveit 2018, s 8). Nyhus skriver

at det i løpet av retreaten poengteres at et menneske ikke bare er identisk med sine handlinger, slik de ofte har opplevd å bli møtt og vurdert, men noe langt mer.

### 3.2. *Et sakramentalt fellesskap*

Siden klosteret verken er straff eller program kan en annen måte å nærme seg essensen i tiltaket på, være å se det slik teolog og retreatleder Skartveit (2018 s 87-88) gjør. Hun spør om ikke klosteret kan ses på som et «*sakramentalt fellesskap*» (fra latin «sacrare» å gjøre hellig.) Det definerer hun som «et fellesskap der Guds kraft og nåde virker... I det ligger et kollektivt element; et rom der mennesker er sammen om det som skjer. Det er verken menneskene eller rommet som gjør det virksomt, men det at «Gud er til stede», sier hun. Andre har funnet at både rom og mennesker bidrar til å gjøre et fellesskap virksomt, men her definerer Skartveit essensen i klosteret som noe helt annet: Det er et sted for Guds nærvær og meddelelse.

I Den Norske kirke praktiseres to sakramenter, dåp og nattverd. Begge særpreges av noen konkrete elementer, vann, vin og brød, som sies å være «synlige tegn på Guds usynlige nåde» (Luthers lille katekisme). Her presenterer Skartveit i tråd med Frelsesarméens teologi, en definisjon av sakrament som går ut over Luthers: at selve fellesskapet, også det rundt ritualene i klosteret hvor nattverden er en integrert del, har samme formidlende funksjon som sakramenter. Lutheranere ville si at fellesskapet er et resultat av sakramentene – ikke et sakrament i seg selv. Skartveit stiller det nærmest som et retorisk spørsmål og mener erfaringen tilsier at det fungerer slik. Uansett teologiske nyanser er hennes poeng at fellesskapet, som resultat av Guds nærvær og meddelelse gjennom ritualer og tekster, i seg selv en forsterking av og bekreftelse på det som formidles i fellesskapet.

Inspirert av Durkheim (i Østerberg 2012) bruker Gjøen og Fransson (2018) uttrykket «kollektiv kraft». Denne finner de virksom i forsøk med et løslatelsesritual<sup>5</sup> i et annet, norsk høysikkerhetsfengsel. Sprunget ut av rommet, menneskene og felles handlinger, skapes og fungerer utgangsritualet som en «kollektiv kraft» som «bærer» den som skal løslates videre. «Kan denne kollektive kraften identifiseres av fengselsprester?» spør Mjøen/Fransson (s 87-88). Ser vi på rapportene fra klosteret i Halden, er det åpenbart at den kan det, både av deltakerne og veilederne. Men ifølge Skartveits modell er det i tillegg noe helt annet som representerer den bærende kraften i klosteret: «Guds nærvær og meddelelse». Det vil si at den kollektive kraften er mer vertikal (Guds meddelelse) enn horisontal.

Olav Angel evaluerte i 1996 Evangeliesentret, et tiltak for rusmisbrukere og tidligere innsatte. Han sier at «den terapeutiske rasjonaliteten» i dette tiltaket i det vesentlige er religiøs og at et hovedmål er «religiøs omvendelse». Til forskjell fra

Evangeliesentret er ifølge Nyhus (2015 s 23) målet med klosteret «ikke å oppnå noe ekstraordinært eller å nå en høyere bevissthet, men å akseptere og forsones seg med seg selv, med andre og med Gud, slik du selv måtte oppfatte ham». Skar-tveits modell er en poengtering av Guds nærvær og meddelelse, ikke et eventuelt resultat av den i form av «omvendelse».

Med utgangspunkt i at deltakerne kommer fra forskjellige religioner og konfe-sjoner, kommer den teologiske romsligheten og høyden under taket i opplegget, til syne. Klosteret er ikke noe sted for teologiske spissfindigheter. Her deltar kristne, muslimer, buddhister, ortodokse, katolikker og andre. (Engedal 2015 s 16) Det forhindrer ikke at multireligiøsitet i fengslene generelt sett ikke utgjør en stor utfordring. Furset (2006) hevder i et kapittel i boka «Straffens menneskelige ansigt?» (2006 s 213) «det faktum at den norske kirke har privilegier i den for-stand at den forvalter religiøs omsorg til alle innsatte, reiser også spørsmål om hvorvidt den offentlige politikk respekterer ulike religioners likeverd». Så langt foreligger ikke noen eksplisitte utsagn fra deltakere som har en annen religiøs til-knytning enn den kristne, at de opplever noe ved retreaten som diskriminerende eller støtende. En muslim svarer på direkte spørsmål om hvilken betydning den kristne rammen har: «Jeg har stor tillit til at Gud virker i retreaten, både med kjærlighet og tilgivelse. Men de som ikke tror, får lov til det.» (Magasinet Strek, nr 6, 2017). At *han* kjente seg ivaretatt kan naturligvis ikke brukes som en gene-rell sannhet for alle.

#### 4. Prestens rolle

Kirken og prestene har i 200 år hatt sin plass i fengslet, vært en del av systemet og dermed hatt en dobbeltrolle. Schaanning (2007) skriver i en artikkel om pres-tens forskjellige roller i Botsfengslet fra midten av 1800-tallet og framover. Den gang var straff og «forbedring» to sider av samme sak og presten ansatt av feng-selsvesenet for å bidra til at domfelte skulle angre sine synder og bli «et bedre menneske». Dermed ble kirken og presten et redskap for fengslet til å nå sine mål. Senere, mener Schaanning, bidro prestene til at fokuset ble forskjøvet fra lovbruddet til lovbyteren.

På 1980-tallet ble det reist kritikk mot forståelsen av presten som en som skul-le bidra til å forbedre domfelte. Fengselsprestene i Danmark og Norge samarbei-det tett på den tiden. De var, som rundt 1850, fremdeles ansatt av fengselsvese-net. I 1988 resulterte samarbeidet i en bok de kalte «Forbryteralbum – alternative fengselsbilder». (Stabrun og Skærbæk 1988) Deres anliggende var å gi et annet, sannere bilde av fengsel, fanger – og fengselsprester enn det de mente var vanlig. De tok klar avstand fra fengselsprestjenesten som «formålsrasjonell» i forhold til

fængslets mål om forbedring og rehabilitering. «Præsterne skal ikke gøre fangerne til bedre mennesker». Og videre: «Fængselsledelsen forutsetter præstens lojalitet, men ingen forventer at vi skal identificere os med kriminalforsorgens målsætning. Vi er kritiske medarbejdere, men som ansatt og lønnet av systemet kan vi ikke undrage os et medansvar. Vi står med nøglerne i den ene hånd og evangeliet i den andre. Og det er ikke så ligetil.» (Stabrun og Skærbæk s 29)

Dette dilemmaet slipper prestene i klosteret i Halden langt på vei. Det skyldes først og fremst at de *ikke* er ansatt av fængselsvesenet. (Fra år 2000 er alle fængselsprester ansatt av kirken, ikke kriminalomsorgen). Det betyr likevel ikke at de slipper å forholde seg til fængslets sikkerhetsrutiner med etiske dilemmaer det innebærer, også i forhold til driften av klosteret. Men de har sin primære lojalitet til kirken. Når det gjelder spørsmålet om å bidra til at deltakerne «blir bedre mennesker» og får det bedre, arbeider de nettopp for det. I motsetning til det som sies i «Forbryteralbum», uttaler begge prestene i klosteret klart at de ser det som sin og klosterets oppgave å hjelpe de innsatte til å «bli bedre» og leve bedre. Skartveit (2018 s 5) sier dette arbeidet treffer «midt i kirkens oppdrag» og «bunner i troen på at en forvandling av mennesker og samfunnet er mulig, og at de to forholdene faktisk henger sammen». (Skartveit s 5) Nyhus sier i sin bok: «Å drive rehabilitering er en dyp kristen praksis.» (Nyhus 2016 s 196) Dette sier og gjør de – ikke for å bidra til at fængslet skal nå sine rehabiliterende mål, men fordi, som Nyhus uttrykker det: Det er en dyp kristen praksis.

Troen på at mennesker kan endres har altså ikke endret seg siden Botsfængslets dager. Men forskjellen på Botsfængslet og klosteret er at i Botsfængslet skjedde forbedringsarbeidet i regi av fængslet, under tvang med presten som en viktig bidragsyter. En eventuell endringsprosess i klosteret er frivillig med presten som støttespiller.

Presterollen i klosteret er klar: presten er veileder og spørsmålsstiller. Målet er å få innsatte selv til å gi de viktige svarene. Presten er regissør – eller for å si det med kirkens ord – liturg<sup>6</sup> – som bærer fram tekster og tjenester. De er ikke først og fremst predikanter. Tanken er at innholdet skal tale for seg selv. Predikantrollen er likevel ikke helt borte. Prestene leder gruppesamtalene, de innleder til messen og de introduserer dagens oppgaver i forbindelse med tekstene. En kan derfor ikke se bort fra at prestenes nærvær og ledelse i seg selv har en forkynnende effekt og påvirkende kraft.

## 5. Forventning og oppfyllelse

I søknaden om opptak begrunner innsatte, ifølge rapportene, ønsket om å delta på to måter. Den ene er, i forskjellige varianter, det å komme vekk fra det stressende,



støyende fangemiljøet i avdelingene. Goffman ville trolig kalt det en tilbaketrekningstrategi. Det andre er ønsket om å gå inn i noe helt nytt, oppleve noe helt annet, en interessant erfaring, åndelig opplevelse, hjelp til å ta et oppgjør med seg selv eller komme videre i livet. Noen sier faktisk også at de ønsker å «bli et bedre menneske» (Nyhus 2015 s 36) Engedal registrerer på den ene side at forventningene er relativt beskjedne og til dels diffuse. På den andre siden finner han at «personlig åpenhet og lysten til å oppleve noe nytt og annerledes, ser ut til å være et fellestrekk». Engedal s 21-22) Noen grudde seg når det nærmet seg start og noen var redd for at det skulle bli for mye kristendom. Tidligere deltakeres beretninger om hvordan det «virkelig er», fikk ofte en avgjørende betydning for beslutningen om å delta.

Men ble forventningene innfridd? Finn og Lunde (s 8-11) refererer svar som viser at deltakerne langt på vei opplever det de hadde forventet. Noen til overmål. Den første forventningen om tilbaketrekning og ro, innfris fullt ut ved at de fysiske flytter til klosteravdelingen. Men, som de ble forberedt på, i stillheten byttes den ytre støyen ut med «støyen» fra deres eget indre, for «Stillheten stenger fluktveiene». (Engedal s 25) Stillheten fremkaller alvorlige og eksistensielle spørsmål om ansvar, skyld og sorg hos deltakerne. En deltaker sier at det tyngste var å ta innover seg sin egen forbrytelse. De møter seg selv og egne tanker som de sier de ikke kan flykte fra, men får mot til å ta et oppgjør med.

Ett betydningsfullt element i den vellykkede tilbaketrekningen er ifølge Finn og Lunde (2014 s 8) luftegården, eller klosterhagen. Det at de til visse tider hadde muligheten til å gå ut og inn uten å spørre om lov, ga både frihetsfølelse og naturopplevelse. Det å kunne kjenne sol, luft og vind, oppleve litt natur og se småfugler, var for mange betydningsfullt. I boka «Prison, Architecture and Humans», (2017 s 79) bekrefter Berit Johnsen dette og påpeker uteområdenes mulige, positive og til og med helbredende betydning for innsatte.

Selve tilbaketrekningen og stillheten er altså i tråd med forventningene. Når det gjelder innholdet i retreaten, det de skal delta i og kople på, er svarene forskjellige. Ifølge Engedal (2015 s 47) oppleves klosteroppholdets forskjellige elementer som «utfordrende, mangfoldige og sammensatte». Slik han ser det, er det tre akser beretningene beveger seg rundt: Den individuelle, den kollektive og den eksistensielle. Det individuelle kommer til uttrykk i utsagnet «En personlig reise», som flere bruker. Det betyr konfrontasjon, selverkjennelse, tilgivelse av seg selv og fra Gud. Finn og Lunde, (s 9) refererer en innsatt som sier at mens fangelivet mye består i å rømme fra seg selv, gir retreaten hjelp til det motsatte. «Stillheten stenger fluktrutene.» Som mange andre opplevde han de tre ukene som en prosess

og karakteriserer klosteret som «en sterk og god erfaring – en gave». Men før det, er det en kamp for noen. «Nesten som en psykologisk slåsskamp.» (Engedal s 29)

Den andre aksen er det kollektive, felleskapet på tross av at det i all hovedsak er taust i den forstand at deltakerne ikke til daglig snakker med hverandre. I motsetning til fangemiljøet i avdelingene som omfatter flere personer og ofte er motsetningsfylte, opplever fangene i klosteret et felleskap hvor det er «*likt for alle*», ingen unntak – et felleskap tross taushet, bundet sammen av felles inntrykk gjennom deltakelse i ritualene og påvirkning fra tekster, oppgaver, de to gruppesamtalene og de to fridagene.

Den tredje aksen er det eksistensielle, «annerledeslandet». Det er opplevelsen av klosteret som helt annerledes enn livet på en fengselsavdeling, noe mange gir uttrykk for. Deltakerne opplever «ro for kropp og sjel, tillit, hvile og dybde» (Engedal 2015 s 29). Ritualene åpner for nye opplevelser: «I forhold til natur og kropp, tanker og følelser, fellesskap og ensomhet, holdninger og handlinger». Til sammen gir samspillet mellom de ulike elementene en følelse av helhet som løfter og gjør erfaringen til noe unikt, sier Engedal.

### 5.1. Tre høydepunkter

Prestens rolle som liturg i klosteret kommer særlig klart til syne i de to symbolhandlingene korsfestelse og brenning av syndene og fotvasking hvor presten vasker deltakernes føtter.<sup>7</sup> Disse handlingene framholdes av Engedal som to av tre høydepunkter i retreaten. Felleskapet er det tredje og en forutsetning for at de to symbolhandlingene skal få kraft og betydning, sier han. Denne betoningen av fellesskapets betydning, underbygger Skartveits modell om fellesskapet som sakramentalt – formidlende. Forut for syndebrenningen skriver deltakerne ned sine synder på ett eller flere ark som legges i en lukket konvolutt og festes til et kors for til slutt å brennes i en dunk. Etterpå tilgir presten syndene på Guds vegne. En av deltakerne kommenterer: «Den fineste opplevelsen på retreaten var det med å brenne sine synder. Det å få tilgivelse. At du kan lukke en dør i livet ditt. Få en ny start. Det var det største.» (Engedal s. 39) Ut av dette ritualet som har tilgivelse og oppreisning som hovedelement, springer for mange en utrolig lettelse, frihet og glede over det de får legge bak seg. Ribe, som var deltaker i 2015, forteller i NRK (10.08.2018) at deltakerne brøt ut i applaus da ritualet var over. I forhold til ofrene og andre berørte, oppfordres deltakerne til å vurdere mekling. Men det er deres eget valg. Mange velger det.

Fotvaskingen som et tegn på ydmykhet, tjeneste og omsorg, kommer noen dager senere. Etter brenningen av syndene opplever deltakerne dette som en bekeftelse på eget menneskeverd og likeverd. Til sammen gjør disse ritualene at

deltakerne har mulighet til å gå videre med rak rygg. «Jeg kjente liksom helt fysisk at jeg fikk et hevet hode etterpå» sier én. (Engedal s 42)

Ofte er menneskesynet bak et tiltak noe en må lete seg fram til. Det må en ikke i klosteret. Der fins det eksplisitt uttalt og kan finnes igjen i praksis, som i de nevnte symbolhandlingene. Leer-Salvesen som er den fremste, norske ideologen som både er teolog og kriminolog, har i sine skrifter vedvarende framholdt at man må skille mellom mannen og hans gjerninger. Et menneske er mer enn sine handlinger (Leer-Salvesen 2009 s 119- 120) I tråd med dette var Leer-Salvesen også den første som tok et oppgjør med «monster»-betegnelsen på drapsmenn. En betegnelse som nettopp *ikke* skiller mellom mannen og hans gjerninger. I klosteret er det åpenbart at dette menneskesynet dominerer og gir et løft for deltakerne.

## 6. Sett med betjentenes øyne

Finn og Lunde (2014 s 14) intervjuet tre betjenter som gikk i turnus i klosteret. De deler de innsattes syn. Om retreaten generelt sier én: «Det blir ikke stilt andre krav enn at deltakerne kan være seg selv, føle og bearbeide ting uten å bli forstyret av ytre stimuli. Det er sådd et frø som får forandring til å starte. Dette er gull, genialt, det er helt fantastisk.» Betjentene ble primært spurt om å si noe om hvorvidt de hadde merket at deltakerne forandret seg. Det svarte de positivt på. De registrerte hvordan deltakerne ble roligere, mer hensynsfulle og oppmerksomme på å bidra til felles goder. De hadde fått «større forståelse for det sosiale, familie og venner». Finn og Lunde fant at deltakerne til og med hadde fått et nytt syn på betjentene, noe betjentene merket (Finn& Lunde 2014 s 14). Det positive inntrykket betjentene hadde, bekreftes også av at det fremdeles er venteliste på å få være klosterbetjent.

Ingen alvorlige «hendelser» har inntruffet i forbindelse med gjennomføringen av retreatene til og med 2017. Alle deltakerne som startet (32), har fullført opplegget. På bakgrunn av dette og svært positive tilbakemeldinger, også avdelinger deltakerne kommer tilbake til, ser også fengselsbetjentene og fengselsledelsen grunn til å være fornøyd. I en reportasje i Halden Arbeiderblad 29.7, 2013 uttalte direktøren at klosteret var «*en suksess*».

## 7. Diskusjon

### 7.1. Noe nytt?

Siden Botsfengslet sto ferdig i 1851 har ett av de to store spørsmålene i norsk kriminalomsorg vært: Hvordan kan vi best oppdra, forandre, forbedre, rehabiliter og gjøre lovbrysterne lovlydige? Midlene for å nå dette ambisiøse målet har va-

riert fra bot til isolasjon, atskillelse fra andre «smittsomme» kriminelle til opplæring, arbeid, oppdragelse og kognitive program.

I boka «Straffens menneskelige ansikt?» stiller Smith (2006 s 94-124) i kapitlet «Fængslet og forestillingen om det moralske hospital – Fra religiøs omvendelse til kognitive behandlingsprogrammer», spørsmålet: «Kan man rehabilitere indsatte i fængler?» Kriminalomsorgens svar på dette har siden Botsfængslets dager vært «ja» med tilhørende tiltak i forskjellige utgaver. Etter å ha analysert og gjennomgått tenkningen og troen rundt dette de siste 200 år, er Smiths konklusjon derimot «nei»: man kan ikke rehabilitere fanger i fængsel. Ifølge ham har tenkning og tiltak i prinsippet ikke endret seg vesentlig siden 1850-tallet. Heller ikke kognitive program, som ble kjøpt fra Canada på slutten av forrige århundre, representerte noe prinsipielt nytt, selv om teknikkene var nye. Heller enn å «forbedre» de domfelte anbefaler han å forbedre avdelingsmiljøene hvor de domfelte oppholder seg.

Men hva så med klosteret i dette lys? Er det noe nytt? Eller er det en tilbakegang til 1851 da bruk av religion i rehabiliteringsøyemed var både legitimt og uproblematisk også for kirken? Svaret er i mine øyne ja. Klosteret representerer noe helt nytt og annerledes fordi det *ikke* drives i regi av fængslet, men er kirkens tiltak. Det er i sin grunn ikke et ledd i fængslets måloppnåelse. Dernest er deltakelse i klosteret frivillig, ikke tvang. Deltakerne er ikke fysisk isolert 23 timer i døgnet som i Botsfængslet. Tausheten betyr verbal isolasjon, men likevel oppleves et sterkt fellesskap rundt tekster og ritualer. Dette resulterer i det Smith etterlyser som et alternativ til å forbedre fangene, et konstruktivt avdelingsmiljø som det går an å leve et anstendig liv i.

## 7.2. Klosteret – tilslørende tiltak?

Det er dekning for å si at klosteret i Halden fængsel får ubetinget god omtale. Det har vist seg byggende for deltakerne, for ansatte og for fængslet som helhet. Som en importert, kulturell og kristen tjeneste er det opplevd som et utfordrende, men ubetinget gode av fangene. Samtidig kan det kanskje også som Hammerlin (2008 s 140ff) beskriver det, for utenforstående ha en tilslørende effekt.. Rettighetsbaserte importerte tjenester, som program og andre velferdstiltak, mener han er som «dekorasjoner og ornamenter» å regne. Klosteret ikke unntatt. «What Works-ideologien har skyggelagt What Hurts-problematikken – eller med andre ord, ved sin blendende stråleglans gjort oss blinde, eller mysende, for fængselssystemets repressive sider.» (Y. Hammerlin, internt notat 2018) Det kan hende. Samtidig har klosteret sin egen begrunnelse, uavhengig av fængslets, og kan med sitt inn-

hold, tilnærminger og betydning for deltakerne, utfordre 150-år gamle fengselsregimer som bygger på makt, kontroll, tvang og straff.

### **Oppsummering**

Klosteret i Halden fengsel er et intensivt og unikt samarbeid mellom fengslet, kirken og Frelsesarmeen. Et samarbeid hvor ikke fengslet har all makt, men hvor kirken/Frelsesarmeen inspireres til å være kirke til beste for mennesker – i dette tilfelle for fanger. I samarbeidet mellom fengslet og klosteret legger fengslet til rette for at kirken og klosteret skal kunne tilby fangene en 21 dager lang tilbaketrekning, eller retreat. Som et kirkelig tiltak er alle ritualer basert på bibelske tekster, men innsatte med annen religiøs tilknytning deltar også. Hensikten er at deltakerne i stillheten skal kunne komme til sannhets erkjennelse, oppgjør og forsoning med seg selv, andre mennesker og Gud. Deltakerne opplever ifølge rapportene dette sterkt og enkelte nesten fysisk. Klosteroppholdet virker fornyende og lettende. Deltakerne kjenner seg inspirert til å leve et annet liv både «her og nå» og ved tilbakekomst til avdelingene etter retreaten. Begeistring deltakerne gir uttrykk for, bidrar i vesentlig grad til å rekruttere nye deltakere. Klosteret i Halden fengsel er «en suksess» uttalte direktøren. Uttalelsen var basert på det han så og ser og er dokumentert i flere rapporter.

Det er nærliggende å se klosteret i lys av Goffmans begreper «total institusjon» og «mortifikasjonsprosess». Klosteret kan ses som en total institusjon i en total institusjon. Programmet i retreaten tar sikte på mortifikasjon av identiteten som kriminell. Ikke som tvang, vel å merke, men frivillig og ønsket.

Jeg reiste i innledningen spørsmål om klosteret bare er en variant av tidligere forbedringstilbud i fengslene, et program? Rent ytre sett kan svaret være ja, fordi resultat er at deltakerne faktisk både føler seg og oppleves av andre som endret – eller «forbedret». På den annen side kan svaret være nei fordi klosteret definerer seg i kraft av noe grunnleggende annet: nåden, barmhjertigheten og tilgivelsen, det Skartveit kaller et «Sakramentalt fellesskap».

### **Noter**

1. Med takk til Hedda Giertsen for gode innspill og forslag.
2. Dette er en 21 dagers retreat- eller tilbaketrekning- i full taushet. Jeg kommer i artikkelen til å variere mellom betegnelsen «klosteret» som er mer en daglig betegnelse på tiltaket, mens «retreat» sier mer om tiltakets art.
3. Stifter av Jesuitterordenen.
4. Importerte tjenester ytes inne i fengslene, men er faglig og administrativt en del av det ordinære tjenestetilbudet ute i samfunnet. Se Langelid, T. og Fridhov, I.M.: Importmodellen i Norsk fengselsvesen, i NTfK nr 3 2017.

5. En rituell bekreftelse på at nå er straffen sonet og innsatte igjen en fri mann. Løslatelsesritualet har faste elementer og tekster og skjer innen rammen av en gruppe innsatte som trefres jevnlig i regi av presten. Med-innsatte deltar aktivt i ritualet.
6. Liturg, fra gresk, offentlig tjener.
7. En symbolsk betydning av ydmyk tjeneste i kjærlighet, i lys av Jesu handling og ord ved den siste nattverd (Joh 13,1-17).

## Litteratur

- Bjerregaard, S. (1988) i Skærbæk, E. og Stabrun, E. (red) Forbryteralbum, Alternative fengselsbilder. Oslo Pax forlag
- Christjansson, R. (2012) Ignatiansk retreat som kriminalvård. En kvalitativ studie om fångars personliga utveckling. Mittuniversitetet, Östersund
- Engedal, L.G. (2016) Retreaten i Halden fengsel, Oslo, Det teologiske menighetsfakultet
- Finn, L.C. og Lunde, G. (2014) Retreat som metode. Fører retreat til endring hos deltakerne? Halden fengsel
- Gjøen, O. og Fransson, E. des 2018: Ritters kollektive kraft i overgangen fra fengsel og ut. I Tidsskrift for praktisk teologi, Oslo, Kirke og Kultur
- Goffman, E. (1961/1967) Anstalt og menneske, København, Paludan
- Hammerlin, Y. (2018) Hard mot de harde, myk mot de myke. Om fangebehandling, fange- og menneskesyn i norsk kriminalomsorg i anstalt 1970-2007. Doktorgradsavhandling, Universitetet i Oslo
- Hammerlin, Y. (2018), «Dekorasjoner og ornamenter» Internt notat 23.09.2018
- Langelid, T og Fridhov, IM: (2017) Importmodellen i Norsk fengselsvesen, i NTfK nr 3 2017
- Leer-Salvesen, P. (1991): Menneske og straff. Oslo, Universitetsforlaget
- Leer-Salvesen, P. (2009): Forsoning, Oslo, Fagbokforlaget
- Nordstrøm, M (2007): Bakom dubbla murar. En sosiologisk undersøkning av klosterverksamheten ved Kumla-anstalten. Lunds Universitet
- Nyhus, K. (2016): Hvis jeg har en sjel, Oslo, Vårt Land forlag
- Riebe, A. (2017): Inspiratoren Yngve, i Festskrift til Yngve Hammerlin, KRUS, Lillestrøm
- Schaanning, E. (2007) Fra sjelesorg til sjelegranskning. Prestens rolle i Botsfengslet. I Kirke og Kultur nr. 3/2007, Oslo Universitetsforlaget
- Skartveit, M. (2018) Retreat i fengsel – et sakrament som virker? I Norsk Tidsskrift for Misjonsvitenskap nr.2-3, red. K. Nordseth, Oslo, Akademika forlag
- Smith, P.S. (2006): Fængslet og forestillingen om det moralske hospital – fra religiøs omvendelse til kognitive behandlingsprogrammer. I Küle, L. og Lomholt, C., red: Straffens menneskelige ansigt? København, Forlaget ANIS

## Presse

- Halden Arbeiderblad 29.7, 2013
- Vårt Land, Verdidebatt, 20.06.2018
- NRK, Sommer i P2, 10.08.18
- Magasinet Strek, Nr 6 2017